

Waar gaan we heen?

Masteravond GrootZwolle met Daan Roovers | 25 maart 2021

Op donderdag 25 maart organiseert GrootZwolle de eerste masteravond van het jaar, wederom in zoom-vorm. Op het programma staat een lezing van Daan Roovers, nog net Denker des Vaderlands, voordat zij in april dit stokje overgeeft aan Paul van Tongeren.

Daan Roovers rondde een studie Geneeskunde af. Ze is met name geïnteresseerd in de vraag hoe we als mens in elkaar zitten. In haar studie geneeskunde vond ze wel het fysieke antwoord op deze vraag, maar in haar zoektocht naar meer abstractie, kwam ze uiteindelijk bij filosofie terecht. Maar wat is dat eigenlijk, filosofie? Het antwoord dat Daan Roovers op deze vraag geeft, zegt iets over het verhaal dat we vanavond van haar kunnen verwachten.

‘Mijn definitie van filosofie is ruimte in het hoofd creëren om hetzelfde anders te zien. Het betekent dat ik nieuwe perspectieven wil aanbieden en bestaande wil verbreden, op zo’n manier dat aan het eind van deze avond de wereld niet per se veranderd is, maar dat jullie hier wel op een andere manier naar kunnen kijken en hierdoor misschien ook andere oplossingen zien.’ Twee thema’s zullen vanavond de revue passeren: De verhouding tussen overheid en samenleving en waar bewegen we als samenleving naartoe en wie bepaalt dat?

Allereerst een pollvraag

‘Voordat we echt beginnen, heb ik eerste een pollvraag voor jullie, waar we later op de avond op terug zullen komen: heeft de coronacrisis van jullie een optimistischer of juist pessimistischer mens gemaakt?’

De uitslag laat zien dat 73% optimistischer is geworden en 23% pessimistischer.

Toen Daan Roovers de laatste voorbereidingen voor deze lezing trof, koos ze ter illustratie voor de inmiddels beruchte foto van Kajsa Ollongren die met een stapel documenten onder de arm het gebouw van de tweede kamer uitsnelde nadat ze te horen had gekregen dat ze positief getest was. Berucht omdat naar aanleiding van de voor iedereen zichtbare notities onder de arm, de formatiebesprekingen op scherp werden gezet. Aan de hand van de foto stelt ze ons de vraag: Wat is politiek?

Een stukje politieke historie

‘Wat is voor ons de betekenis van politiek? Is dat zo’n beeld als dat van Ollongren of is het de definitie die hiervan in de geschiedenisboeken over de oudheid staat: politiek is het actief betrokken zijn als burger in de samenleving. Dus een definitie zonder begrippen als Athene, Den Haag, regering of democratie? Wat wij nu als politiek associëren hoorde van oorsprong niet bij politiek. De Grieken hadden geen overheid, maar alleen maar burgers. Het klassieke ideaal van democratie in Athene was het stemrecht van 50.000 van de 300.000 inwoners. Deze stemgerechtigden, de burgerij met uitzondering van vrouwen en slaven, kwamen in de polis samen om met elkaar

besluiten te nemen. Het was een systeem van directe democratie waarin bij toerbeurt politiek handwerk werd verricht.'

Voor Daan Roovers een inspirerend systeem, met als voorbeeld hiervan een beroemde dialoog van Socrates waarin hij rondwandelt en met een aantal voorbijgangers discussieert over de vraag welke kennis te onderwijzen is. Als het over scheepsbouw gaat of om stedenbouw, zegt Socrates, hebben we geen enkele moeite om in onze samenleving de experts aan te wijzen, en op hun oordeel te vertrouwen. Daarvoor hebben wij de scheepsbouwer en de bouwmeesters. Maar, zo vraagt Socrates zich af, als het om politiek en moraal gaat: wie zijn dan de experts? Op wiens oordeel kunnen we ons verlaten? Daar hebben de burgers geen antwoord op, want als het om politieke vraagstukken gaat, is er niet één autoriteit op dat gebied. Er is niet één politicus die het antwoord op alle vragen heeft. We zijn allemaal uitgerust om die beslissingen te nemen. Kortom, politiek is een expertise die iedereen in gelijke mate is toebedeeld.'

'Later, ten tijde van Rousseau, ontstond ons type van democratie, de representatieve democratie. Dit werkte volgens Rousseau vooral goed als de gemeenschap van burgers niet te groot is en niet te verschillend van elkaar. Als we kijken naar onze huidige samenleving, zou je kunnen zeggen dat deze een bedreiging vormt voor die vorm van democratie: we leven in een enorme gemeenschap en de onderlinge verschillen worden alleen maar groter.'

'Soms hebben de ideeën van filosofen ook iets pragmatisch. Zo zei Aristoteles: "De politieke gemeenschap moet niet groter zijn dan binnen die binnen de stadsmuren, zodat je overal de stadsomroeper kunt horen. Een praktische, geografische beperking, maar tegelijkertijd misschien ook een heel fundamentele. Tegenwoordig, kun je met Whatsapp en één tweet de hele wereld kunt bereiken.'

De huidige rol van de overheid

Langzamerhand werd democratie steeds complexer en is de overheid een op zichzelf staand iets geworden. 'Ik zie een duidelijke driehoeksverhouding tussen overheid, burger en markt. Een driehoek blijft in stand door de krachten goed te verdelen, maar gebeurt dat hier ook? Zo staat de overheid in deze driehoek bovenin, maar wie is goed uitgerust om een goed besluit te nemen? Volgens Socrates zijn wij dat, de burgers en is de overheid niet per se deskundiger dan wij. De overheid moet in dienst staan van de burger en niet omgekeerd en dus zou je de driehoek ook kunnen omdraaien.'

In de relatie tussen overheid en burger, draait het vaak om vertrouwen van de burger. 'Dat vertrouwen heeft de laatste tijd een knauw gekregen door onder andere de Toeslagenaffaire en het akkefietje met Ollongren. Maar omgekeerd geldt dat ook: de affaire rondom de toeslagen begon doordat de overheid de burgers niet vertrouwde. Waar twee vechten om een been, neemt een derde het over, in dit geval de markt. Deze krijgt zoveel ruimte dat de hele verhouding kan eroderen met een overheid die leunt op de markt en minder op de burger.'

De huidige politiek lijkt hierop aan te sluiten met een clientistischer aanpak, met meer ombudspolitiek. Een politiek die het liever heeft over kiezers in plaats van burgers. 'Van kiezers hebben ze iets te winnen waarvoor ze iets terug moeten doen. Ook de arena waarin politici optreden is anders, niet alleen in het parlement, maar ook tijdens persconferenties en in tv-programma's. Tegenwoordig is een van drijvende krachten

achter veranderingen in de politiek de publieke opinie.’ Dat deze de laatste twintig jaar radicaal veranderd is, komt vooral door de enorme hoeveelheid aan informatie die ter beschikking staat voor wie dat maar wil. Over ieder onderwerp is van alles te vinden. ‘Dit zorgt voor verre gaande consequenties in onze machts- en beslisverhoudingen waaraan we nog niet gewend zijn. Bepaalde beroepen zijn eraan gewend dat zij bepaalde kennis van zaken hebben, die hun klanten, cliënten en patiënten niet weten en op basis van die autoriteit te handelen. Die tijd is voorbij, dat is niet meer vanzelfsprekend.’

Door de digitale revolutie is iemand die autoriteit op een bepaald gebied was, dat niet meer vanzelfsprekend als enige.’ Niet alleen de machtsverhouding is veranderd, ook de toon van het debat. ‘Het is druk op social media met allerlei stemmen die door elkaar heen kakelen en dus is steeds populistischer brandstof nodig om aandacht te krijgen en op te kunnen vallen. Met als gevolg dat uitspraken extremer worden en de manier waarop onze publieke opinie georganiseerd is, polariseert. Het zijn vooral de grote monden die aandacht krijgen en het zijn mensen met een grotere portemonnee die een sterkere positie hebben in het lobbycircuit. Terwijl aan de andere kant, in die driehoek in de verhouding tussen burger en politiek, twee dingen géén rol horen te spelen, namelijk geld en macht. In politiek opzicht zijn we allemaal gelijk. Iedereen krijgt maar één stembiljet, ongeacht positie of vermogen. Een directeur ontvangt niet meer biljetten dan een kantine medewerker. Maar hoe dunner het lijntje tussen overheid en burger is, en hoe meer kans de markt heeft om te interveniëren, hoe kwetsbaarder deze verhouding wordt.’

‘Ik heb niets tegen de markt, behalve dat ik denk dat het een systeem is voor verdeling van goederen, en niet van rechten en plichten in een samenleving.’

Intermezzo met vragen

Jan Nabers: *Wat maakt dat populisme heeft kunnen ontstaan?*

Reactie Daan Roovers: ‘Ik vind dat de Britse politicoloog David Goodhart hierover een heel interessante analyse heeft, gelinkt aan het referendum dat voor de Brexit werd gehouden. Iedereen was stomverbaasd over de uitslag, waarbij de meerderheid voor een Brexit bleek te zijn. Goodhart zei hierover: Er zijn twee soorten mensen: Somewheres en Anywheres. Anywheres zijn hoger opgeleid, hebben kennis, capaciteiten en mogelijkheden. Globalisering betekent een vergroting van hun vrijheid. Somewheres hechten aan nabijheid, familiewaarden en open grenzen zijn voor hen een bedreiging voor hun bestaan, inkomen, huisvesting en wijk. Dit is heel goed begrepen door het populisme. Populisten adresseren het probleem, stellen vragen hierover, maar zonder dat oplossingen dichterbij gekomen. De kloof tussen hoog opgeleiden en minder hoogopgeleiden blijkt een goede voedingsbodem voor populisme.’

Evert Leideman: *Bij het ontstaan van het politiek systeem was het idee dat vooral wijze mensen in de volksvertegenwoordiging zouden komen. Wij moeten met elkaar die mensen kiezen, die het best met informatie om kunnen gaan en op basis van die informatie wijze beslissingen kunnen nemen. Tegenwoordig heeft iedereen toegang tot een grote hoeveelheid informatie. Is het nu zo dat er verkeerde beslissingen worden genomen op basis van zoveel informatie of is het probleem dat er zoveel informatie is?*

Reactie Daan Roovers: 'Je kan wel zeggen dat er sprake is van infobesitas. Er is zoveel informatie en daar komen niet automatisch goede beslissingen uit. De hoeveelheid informatie waarover iemand beschikt, wordt niet meer bepaald door de sociale klasse waartoe je behoort. Veel informatie wil niet zeggen veel wijsheid. Iedereen met een telefoon heeft toegang tot informatie en netwerken en dit heeft tot een enorme emancipatie van de bevolking geleid. Als je de bevolking onderverdeelt in hoog opgeleiden en de lager opgeleiden zie je dat e vertegenwoordiging hiervan in de Tweede Kamer nu niet goed is geregeld. 96% is hoog opgeleid in de Kamer, terwijl onze samenleving uit 30-35% hoog opgeleiden bestaat.' Daan Roovers spreekt over een democratisch tekort tussen de verschillende bevolkingsgroepen. 'De besluitvorming moet democratischer georganiseerd worden door een breder, gevarieerder en gemêleerder gezelschap. Daarbij; je hoeft als politicus geen specialist in alle domeinen te zijn. Dat kan ook niet, je hebt als politicus de kennis nodig van verschillende specialisten die je erbij kunt betrekken.'

Waar bewegen we naartoe en wie bepaalt dat?

Na de pauze gaat Daan Roovers verder met haar lezing aan de hand van de krant van de dag. Ze toont een pagina met links een foto van Ollongren en Jorritsma aan de formatietafel, en rechts een artikel met als kop: *In het klimaatkoord zat geen onderzoek veestapel dankzij lobby Rabobank*. 'Wat ik hier zie is dat links wordt geformeerd en rechts wordt geregeerd. Links zie je politiek Den Haag, de overheid. Maar als je wilt weten hoe het over een paar jaar zal gaan, kun je beter naar het rechterartikel kijken. Meestal gaat het na verkiezingen zo, dat er een vuistdik regeerakkoord wordt vastgelegd waar ook dingen in staan die je in geen enkel verkiezingsprogramma terugziet. Het zijn onderwerpen die via verschillende wegen in het akkoord zijn gekomen: via verschillende (lobby)partijen, organisaties, ambtenaren en ministeries. Zo zijn allerlei krachten van invloed op het regeerakkoord, buiten het verkiezingsprogramma om en dat zegt iets over de invloed die de burger hierop heeft.'

Daan Roovers gaat hier nog verder op in en gebruikt als voorbeeld het klimaatkoord en de klimaattafels, waarin zij zich de afgelopen jaren heeft verdiept. 'Net als bij alle vormen van beleid geldt ook hier de driehoek markt, burger en overheid. We hebben als Nederland het klimaatkoord van Parijs ondertekend en doelen vastgelegd. Vervolgens is de vraag aan onze overheid hoe we dit gaan realiseren? In Nederland kiezen we dan meestal voor het poldermodel: we betrekken de "samenleving" erbij, maar dat zijn meestal niet de burgers, maar de bedrijven. In dit geval via klimaattafels, per sector verdeeld, zoals de sectortafels mobiliteit en landbouw. Verschillende partijen schoven aan, wel 40/50 partijen per tafel. Voornamelijk private partijen en maar een paar belangenorganisaties of publieke organisaties, die vervolgens hun belangen uitruilen en hierover kwartetten. Ik vind het een onverstandig idee om dit op deze manier door de markt te laten oplossen, die gedreven door particuliere belangen, niet per se de belangen voor alle burgers behartigt. Het gevolg was een energierekening die omhoogging, ontevreden burgers en een overheid die het resultaat niet durfde over te nemen. Wat hadden we nu gewonnen met deze gang van zaken?'

'Ik denk dat een benadering via de markt te beperkt is. We gaan ervan uit dat er aan de tafels besproken werd, wat besproken moest worden. Maar er werd ook gelobbyd over wat er op tafel moest komen en daarbij werden onderwerpen buiten beeld gehouden.

Als je zoals ik onderzoek doet naar het publieke debat, wat er daar gebeurt en welke wending de samenleving neemt, moet je als eerste weten wie er aan tafel zit. Wat tegenwoordig ook vaak de tafel van een talkshow is.

Maar misschien nog veel interessanter: wie zit er niet? In het geval van de klimaattafels was de grote fout dat de burger daar op geen enkele manier bij betrokken was.

Wat je ook wilt weten is: welke onderwerpen worden besproken? Maar ook: wat blijft er onder tafel waardoor de gespreksruimte radicaal beperkt wordt en je deze zo kunt beïnvloeden. En tenslotte is het interessant te kijken welke bliksemafleiders worden ingezet bij onderwerpen waar niemand z'n vingers aan wil branden. Om een voorbeeld te noemen dat ik zag tijdens het verkiezingsdebat: het thema kernenergie. Dit kwam heel vaak terug in de campagne, terwijl als het gaat om het halen van de doelen van Parijs, kernenergie geen enkele rol gaat spelen. Het resultaat daarvan is nog veel te ver, duurt veel te lang om iets bij te dragen. Tijdens het debat over klimaat is kernenergie dus geen antwoord op de vraag wat we aan het klimaat kunnen doen. Het is een bijzaak verheven tot hoofdzaak, en dat vind ik storend. Trump is een meester in het gebruik van bliksemafleiders om zo de aandacht ergens op te vestigen, terwijl je ondertussen iets anders kunt doen. Het zijn drie belangrijke punten waar je op moet letten je je afvraagt waar gaan we heen en hoe kunnen we hier invloed op uitoefenen?'

Lange termijn politiek

'Ik denk dat het belangrijk is om te bedenken hoe we het langetermijndenken weer op tafel krijgen, in plaats van voor ons uit te schuiven. Beroepspolitici kijken naar de korte termijn en zijn gekozen voor korte termijn. Ze willen in korte tijd iets bereiken, iets presteren, waarop ze afgerekend kunnen worden. Voor de langere termijn hebben we mensen nodig die voorbij hun eigen regeerperiode durven te kijken. Dit is niet alleen in de politiek moeilijk, maar soms ook in het bedrijfsleven dat te maken heeft met kwartaalcijfers, jaarcijfers en middellange termijn plannen. Ik denk dat de mensen die het meest naar de lange termijn kijken, de burgers zijn. En dus gaat het stimuleren van lange termijn denken het beste door burgers te betrekken bij politieke besluitvorming via participatieprocessen. Burgers kunnen het langetermijndenken beter incorporeren. Als democratie gaat over de zelfbesturende gemeenschap, dan is in die zelfsturende gemeenschap de burgerij de macht waar het om gaat en de overheid zou daarvan de uitvoerder moeten zijn. Je zou de verhouding van burger en politiek in de driehoek dus moeten omdraaien.'

'Ik ben best voor sociale dienstplicht. Als je als bevolking de baas bent, moet je ook de klusjes opknappen.'

'We leven in een bijzondere tijd waarvan we iets kunnen leren, waar we iets moeten leren van een jaar lang beperkingen in onderwijs, reizen en werken. De nieuwe manieren van werken en leven, levert ons iets op waar we wat mee kunnen, maar het laat ons ook problemen zien. Zo is onderwijs meer dan alleen kennisoverdracht en is de kloof tussen arm en rijk, zeker ook op gezondheidsgebied, alleen maar groter geworden.' Hoe kunnen we hiervan leren? 'Ik zou graag een metafoor van Freud willen gebruiken waarbij onze samenleving als een kristal is die op de grond kapot kan vallen. Met dit kristalprincipe bedoelde Freud dat als het kristal kapot valt en in duizend stukjes uiteenvalt, dit geen willekeurige stukjes zijn. Kristal valt op een voorspelbare manier uit elkaar en dit zie je als je de steen bestudeert. De breuklijnen zijn al zichtbaar en die breuklijnen, het afwijkende, zegt iets over het geheel, over het normale 'weefsel'. Dit

beeld kunnen we voor deze coronatijd gebruiken. Als we naar onze samenleving kijken, kunnen we de breuklijnen die groter zijn geworden, evidenter, dan herkennen? Kunnen we daaraan iets zien? Bijvoorbeeld welke fouten we niet moeten maken, welke afslagen we niet moeten nemen? Of welke veranderingen we afgelopen jaar hebben doorgemaakt die we houden? Door te kijken naar de uitvergroting van deze tijd, kunnen we kijken welke wending dit kan opleveren.'

Daan Roovers sluit af door terug te gaan naar het begin van haar lezing. 'Naast de definitie van politiek ten tijde van de oudheid aan begin van mijn verhaal, betekent politiek ook de vormgeving van eigen stad, leefomgeving met bijvoorbeeld een vereniging van eigenaren, een ondernemingsraad of een medezeggenschapsraad van school. Politiek kun je niet uitbesteden aan 150 mensen in Den Haag en een paar ministeries. Het is niet zo dat zij per se deskundiger zijn en daarom is een uitbesteding oneigenlijk. We moeten politiek terugvorderen en meer onderdeel van ons eigen leven maken met meer zeggenschap over onze eigen manier van leven. De inzet van onze gezamenlijke inspanning moet het vormgeven van een goede en gezonde samenleving zijn, waarbij de driehoek van de verhouding burger, markt en politiek in beter evenwicht is. Met een markt die het leveren van goederen en het dienstenverkeer regelt, een overheid die met de uitvoering en implementatie van wetgeving in dienst van de burger staat en met een burger die iets te vertellen heeft. Bijvoorbeeld via een burgerraad waarbij politieke problemen bij een groep van gelote burgers wordt neergelegd die op lokaal niveau nieuw beleid ontwikkelen op klimaat, omgeving en zorg. Op deze manier wordt veel meer uit burgers gehaald dan we tot nu toe doen.'

Wat heeft nu onze aandacht nodig?

Ter afsluiting heeft Daan Roovers nog een vraag die door iedereen per chat beantwoord kan worden: 'Wat we leren van de coronacrisis is dat we niet alleen naar het hier en nu kijken, maar ook naar wat er op ons afkomt, bijvoorbeeld op het gebied van klimaat, economie en de digitale revolutie. Als we willen proberen om dat eerder naar ons toe te trekken, moeten we hier en nu een beweging daarvoor inzetten. Als jullie hierover nadenken, welke sociaal maatschappelijke problemen hebben volgens jullie dan nu onze aandacht nodig?'

Arjan Gosker: De mentale weerbaarheid van onze samenleving vergroten. Kunnen omgaan met onze eigen menselijkheid.

René Wolfkamp: Corona werpt voor mij inmiddels de vraag op: "Hoeveel solidariteit kun je vragen en waar houdt solidariteit op?" Er is een interessant boek van de inmiddels overleden Zweedse professor Hans Rosling "Feitenkennis". Het gaat veel beter in de wereld dan je denkt. Reden voor optimisme.

Coby Zandbergen: Herijking van onze doorgeslagen systeemwereld.

Rick de Jonge: 1 De achterblijvers er weer bij trekken. 2 De menselijke maat moet terug.

Vragen vanuit de groep

Joris de Leur: Ik werd getriggerd door de driehoek en door de vermeende tegenstellingen. Zeker ook in deze coronacrisis zie je dat collectieve belangen gebaat zijn bij lange termijndoelen, maar als puntje bij paaltje komt laten we ons toch wel weer leiden door individuele belangen. Wie bepaalt waar we uiteindelijk naartoe gaan. Geven dan die korte termijn individuele belangen niet de doorslag bij hoe wij handelen?'

Reactie Daan Roovers: 'Het is heel vaak zo dat onze kortetermijnbelangen het zwaarst wegen. Toch denk ik dat dit niet per se hoeft. Ik denk dat wij zowel op de egocentrisch kortere termijn beslissingen kunnen nemen en toch ook iets over kunnen hebben voor de volgende generaties, voor onze kinderen, voor het algemeen belang. We kunnen het als we het inzien en we doen het ook al wel. De vraag is hoe we dat kunnen versterken? Want we moeten daartoe wel uitgenodigd worden en soms moeten we het verplicht stellen. We moeten dit op een creatieve manier stimuleren.'

Arjan Gosker: Wat is jouw definitie van de markt in deze tijd en heeft de markt nu niet juist een veel ruimere verantwoordelijkheid genomen die verder gaat dan het plat bij elkaar brengen van vraag en aanbod? Ik zie bedrijven als losse ecosystemen waarin de driehoek veel meer in evenwicht gebracht wordt door bewustzijn op een hoger plan.

Reactie Daan Roovers: 'Dat is een lastige vraag, want het ene bedrijf is het andere niet. Het gaat mij vooral om instrumentele, contractuele verhoudingen tussen klanten en leveranciers, producenten en consumenten, werkgevers en werknemers. Dat is niet per se slecht, want het is een heel belangrijke sociale sector van onze samenleving. Maar voor wat, hoort wat en prestatie, tegenprestatie zijn kenmerken die bij een markt horen. In de politiek zijn alle burgers gelijk en op de markt zijn mensen helemaal niet gelijk. En dat is prima omdat het daar om prestatie en tegenprestatie gaat, maar wat mij betreft is dat ten strengste verboden in de verhouding overheid en burger.'

Voor de meeting wordt beëindigd, volgt dezelfde pollvraag van het begin en de uitslag blijkt onveranderd. 'Ik ben publiek denker en kom niet om mensen te overtuigen. We moeten het samen doen en ik probeer mensen aan het denken te zetten. Ik hoop met mijn verhaal te kunnen creëren dat anderen even stilstaan bij hun eigen gedachten en op een nieuwe manier iets kunnen zien.'

Over Daan Roovers

Daan Roovers is een Nederlandse filosofe en docent publieksfilosofie aan de Universiteit van Amsterdam. Eind maart 2019 werd ze Denker des Vaderlands. Ze spreekt en schrijft onder meer over onderwijs, opvoeding, ethische dilemma's, politiek, drogredenen, (geestelijke) gezondheidszorg, feminisme, media, journalistiek, cultuur, muziek en stedelijke ontwikkeling.

Dit verslag is een weergave van de lezing die Daan Roovers digitaal op 25 maart 2021 gaf.

Meer informatie over GrootZwolle is te vinden op www.grootzwolle.nl
Tekst: Merijn de Leur-van Duyn | www.boekmerijn.nl